

מדינת ישראל
משרד החינוך
לשכת המנהלת הכללית
גף הערכה ומדידה

הצעות לשיפור תהליך הערכת ההתמחות בהוראה

מוגש לוועדת ההיגוי של תוכנית ההתמחות

ירושלים, תש"ס

עורכי הדו"ח:

ד"ר אייל גמליאל, מרכז צוות הערכה, גף הערכה ומדידה

גב' מרים כרמלי, מעריכה, גף הערכה ומדידה

ד"ר גילי שילד, מנהלת גף הערכה ומדידה

תוכן

1	תקציר המלצות
2	1. הרקע לתכנית ההתמחות בהוראה
3	2. ממצאים לגבי תהליך הערכת המתמחים בהוראה
3	2.1 יכולת ההבחנה של כלי ההערכה:
3	2.2 מידת מעורבות חברי ועדת ההערכה המסכמת:
3	2.3 טופס ההערכה המסכמת:
4	3. הצעות לשיפור תהליך ההערכה המסכמת
4	3.1 שינויים בנתונים העומדים לרשות ועדת ההערכה המסכמת
6	3.2 שינויים בהרכב ועדת ההערכה המסכמת
7	3.3 שיפורים בטופס ההערכה
8	3.4 שינויים ב"תהליך הזרימה" של ההערכות המסכמות למשרד החינוך
10	נספח: הערכת תוכנית ההתמחות בהוראה

תקציר המלצות

המסמך הנוכחי מתמקד באחת ממטרות תוכנית ההתמחות האומרת כי יש "לשפר את תהליכי הקליטה, ההערכה והברירה של מערכת החינוך". אין מערכת מיון שאין בה טעויות ובכל מערכת מיון קיימים שני סוגים עיקריים של טעויות: [א] לקבל מועמד שאינו מתאים [ב] לדחות מועמד שיכול היה להיות מתאים. על כל ארגון ממיין להחליט איזה משני סוגי הטעויות הוא מוכן "לסבול" יותר. הנחת המוצא של המסמך הנוכחי היא שמערכת החינוך בישראל, על-פי נתוני ההיצע והביקוש שלה, אינה מעוניינת להכניס לשורותיה מועמדים שאינם מתאימים ולו גם במחיר דחייה של מועמדים שהיו יכולים להיות מורים טובים.

על-מנת לבנות מערכת מיון טובה יותר (לאחר ההתנסות של השנה הראשונה - ראה נספח), שתהיה מהימנה ותקפה ותשמור על רמתם של המורים מומלץ לנקוט בצעדים הבאים:

א. שינוי בנתונים העומדים לרשות ועדת ההערכה (סעיף 3.1 עמודים 3-4)

1. חיבור טופס אחיד לצפייה בשיעורי המתמחה
2. הוספת כלי הערכה (שאלון למנהל, לרכז מקצוע או שכבה, למורים עמיתים)
3. הוספת רשימת המסמכים עליהם התבססה ההערכה

ב. שינוי בהרכב ועדת ההערכה (סעיף 3.2 בעמוד 4-5)

1. הוספת מעריך חיצוני לוועדת ההערכה הבית-ספרית
2. הקמת ועדת הערכה מחוזית שתחליף את הוועדה הבית-ספרית

ג. שיפור טופס ההערכה (סעיף 3.3 עמודים 5-7)

1. שיפור סולם ההערכה של הנושאים בכל אחד מתחומי ההערכה
2. שיפור סולם ההערכה הסופית
3. שיפור בשיטת סיכום הנתונים בטופס
4. התאמת הטופס למסלולים והתמחויות שונים
5. שידרוג הטופס והתאמתו לקליטה בסורק אופטי

ד. שינוי בתהליך זרימת טופס ההערכה (סעיף 3.4 עמוד 7)

אימוץ המלצות (או חלקן) כרוך בהיערכות שונה מזו שהייתה בשנת הלימודים הקודמת. גף הערכה יכול לסייע בעיקר בסעיפים א' ו-ג' לעיל, וימתין להחלטות ועדת ההיגוי לפני תחילת עבודה לשיפור/פיתוח כלי ההערכה.

1. הרקע לתכנית ההתמחות בהוראה

תכנית ההתמחות בהוראה הופעלה במתכונת ניסיונית החל משנת הלימודים תשנ"ו במסגרת המכללות להכשרת עובדי הוראה. החל משנת הלימודים תש"ס הפכה תכנית ההתמחות לחובה לצורך קבלת רשיון עבודה ותלמידי המכללות יכולים לבצעה במקביל לשנת לימודיהם הרביעית והאחרונה.

יעדיה העיקריים של התוכנית מוגדרים בשני מסמכים¹ כלהלן:

1. לחשוף את המתמחה בהוראה למצבי התנסות ולמידה חדשים, הנובעים ממילוי תפקידו בתנאי אמת;

2. לסייע למתמחה בהוראה לעצב לעצמו דפוסי פעולה פרופסיונליים;

3. לשפר את תהליכי הקליטה, ההערכה והברירה של מערכת החינוך.

במהלך שנת ההתמחות אמור כל מתמחה לעבור תהליך הערכה דו-שלבי: "הערכה מעצבת" באמצע השנה ו"הערכה מסכמת" לקראת סיום שנת הלימודים. המטרה המרכזית של ההערכה המעצבת משרתת את מטרות 1 ו-2 לעיל, בעוד שההערכה המסכמת משרתת גם את המטרה השלישית. קבלת ציון "עובר" בהערכה המסכמת, כמו גם מילוי שאר החובות האקדמיים של התלמיד, מהווים תנאי הכרחי לקבלת רשיון ממשד החינוך לעבודה בהוראה בישראל.

מסמך זה מתייחס לתהליך ההערכה המסכמת בלבד. ההערכה מתבצעת על-ידי חברי ועדת הערכה המונה את המפקח על בית-הספר, מנהל בית-הספר והמורה החונך (חברים אופציונליים נוספים הם מורה בכיר או בעל תפקיד אחר בבית-הספר). הערכות הוועדה מסוכמות על-גבי "טופס הערכה מסכמת" עליו אמורים להיות חתומים כל חברי הוועדה. בטופס מופיעים 5 תחומים לגביהם מוערך המתמחה: הוראה, ניהול כיתה, תפקידי חינוך, השתלבות בחיי בית-הספר ואחריות מקצועית. כל אחד מהתחומים מתחלק ל-4 עד 7 נושאים, שעל כל אחד מהם ניתנת הערכה בסולם של 1 (נמוך) עד 4 (גבוה).

חברי הוועדה נדרשים לחשב ציון לכל אחד מחמשת התחומים על סמך ממוצע אריתמטי של 4 עד 7 הנושאים בתחום, להעתיק את הממוצע התחומים לטבלה נוספת, לחשב ממוצע כללי של חמשת הממוצעים של התחומים ולבצע קטגוריזציה של הממוצע הכללי להערכה הסופית בת 3 ערכים: נכשל (ממוצע עד 1.6); עבר בהצלחה (ממוצע בין 1.7 ל-3.4); או הצטיין (מעל 3.5).

¹ א. ההתמחות בהוראה: עקרונות, קווים מנחים ודפוסי פעולה, האגף להכשרת עובדי הוראה, תשנ"ט.
ב. ההתמחות בהוראה - חוזר הפעלה תש"ס-תשס"א, האגף להכשרת עובדי הוראה ואגף בכיר לכוח אדם בהוראה.

2. ממצאים לגבי תהליך הערכת המתמחים בהוראה

גף הערכה ומדידה במשרד החינוך, גיבש תכנית הערכה רב-שנתית של תכנית ההתמחות בהוראה החל משנת הלימודים תש"ס. מסמך המכיל את הממצאים הראשוניים בהערכת תכנית ההתמחות בשנת הלימודים תש"ס מצורף כנספח. להלן תמצית הממצאים העיקריים:

2.1 יכולת ההבחנה של כלי הערכה:

הממוצעים של ההערכות היו גבוהים: כ-70% מההערכות הסופיות היו "מצטיין", 30% "עבר בהצלחה" ורק מקרה אחד מתוך כ-1,200 נכשל. על-פי דיווחים לא רשמיים קיימים מספר טפסים שלא הגיעו לאגף הכשרת עו"ה בשל כשלון בהתמחות של המתמחה. גם בהתחשב בדיווחים אלה אומדן הנכשלים הוא של כאחוז אחד.

2.2 מידת מעורבות חברי ועדת הערכה המסכמת:

מעורבות המפקח: מנתוני ההערכה המסכמת של המתמחים בתש"ס עולה, כי פחות מרבע מהטפסים היו חתומים בידי המפקח על בית-הספר. יתר על כן, מדיווחים לא רשמיים עולה, כי במקרים לא מעטים חתימת המפקח על הטופס לא לוותה במעורבות משמעותית מצידו בתהליך ההערכה המסכמת (ביקור בשיעורים של המורה המתמחה והשתתפות פעילה בוועדת הערכה).

מעורבות המנהל: מנהלי בתי-הספר חתומים, אמנם, על כ-90% מהטפסים שהתקבלו, אולם מדיווחים לא רשמיים עולה, כי בחלק מהמקרים היו המורים החונכים דומיננטיים בתהליך ההערכה, עד כדי מילוי הטופס באופן עצמאי.

הוספת חברים לוועדה: בכחצית מוועדות ההערכה המסכמת היה חבר ועדה נוסף (בדרך כלל מורה). מהממצאים עולה, כי תוספת זו לא שינתה את רמת ההבחנה של ההערכות שניתנו.

2.3 טופס הערכה המסכמת:

בדיקה העלתה, כי כל אחד מהשלבים של חישוב ההערכה הסופית (חישוב ממוצעי תחומים, העתקתם, חישוב ממוצע כללי וחלוקתו לקטגוריות ההערכה הסופית) היה מקור לטעויות בהערכה שנעו בין 4% ל-16% מהטפסים², ואף מדיווחים לא רשמיים עולה, כי פעולות החישוב היו מסורבלות עבור חברי ועדות הערכה.

² אומדנים אלה הם אומדני חקר לטעויות שכן הם מבוססים על נתונים מטפסים שתוקנו, בחלקם, בבית-הספר או במשרד החינוך.

3. הצעות לשיפור תהליך ההערכה המסכמת

המסמך המצורף הוצג בפני ועדת ההיגוי של ההתמחות בהוראה בישיבתה מיום 25- באוקטובר 2000. בעקבות זאת, הסמיכה הוועדה את גף הערכה ומדידה לארגן קבוצת עבודה שתכין הצעה לדיון על נוהל הערכה משופר. קבוצת העבודה גיבשה מספר המלצות לשיפורים ושינויים בתהליך הערכת המתמחים בהוראה המרוכזות במסמך זה.

הרציונל המנחה את ההצעות לשיפור

על-מנת שתהליך ההערכה המסכמת ישפר את תהליכי הברירה של מערכת החינוך (ר' מטרה 3 בסעיף 1), עליו לנפות ולמייין מקרב המתמחים את אותם מתמחים שלא ראויים לעסוק בהוראה במערכת החינוך. בפועל תהליך ההערכה שהופעל בשנת הלימודים תש"ס ניפה כאחוז בלבד מהמתמחים. אם אכן 99% מהמתמחים ראויים ללמד במערכת החינוך, ו-70% מהם אף מצטיינים, יש לשקול שוב את הצורך בהפעלת תהליך של הערכת המתמחים במתכונתו הנוכחית. אם, לעומת זאת, אחוז המתמחים שאינם ראויים ללמד במערכת החינוך גבוה יותר, או לחלופין, אם מערכת החינוך מעונינת לנפות יותר מתמחים ולהותיר במערכת רק את המורים הטובים יותר, יש לשפר את תהליך הערכת המתמחים. ההצעות לשיפור תהליך הערכת המתמחים מיועדות להעלות את מידת האובייקטיביות והדיוק בהערכות המתמחים, בעיקר לנוכח הדומיננטיות של ההערכות הסובייקטיביות של המורה החונך בתהליך ההערכה בתש"ס.

ראוי להדגיש, כי על הבעייתיות בתפקיד הכפול של המורה החונך, חניכה והערכה, ועל המתח הפנימי הקיים ביניהם נכתב כבר במסמך "ההתמחות בהוראה: עקרונות, קווים מנחים ודפוסי פעולה"³. דומה, כי את המתח אליו נקלעו המורים החונכים בין התפקיד הייעוצי שעשוי לקרב את החונך למתמחה, לבין תפקיד המעריך, העלול להרחיק ביניהם, פתרו החונכים על-ידי אימוץ אסטרטגיות של תפקיד החונך גם בפעולתם כמעריכים. ההצעות לשיפור נועדו להקטין את המשקל שיש למורה החונך במתן ההערכה הסופית: הצעה 3.1 עוסקת בהוספת כלים אובייקטיביים יותר לתהליך ההערכה, שיעמדו לרשות ועדת ההערכה בבואה להעריך את המתמחה; הצעה 3.2 עוסקת בשינוי של מבנה ועדת ההערכה על-ידי הוספת מעריך חיצוני בלתי תלוי או החלפת ועדת ההערכה הבית-ספרית בוועדה מחוזית; הצעה 3.3 מתייחסת לשיפורים בטופס ההערכה המסכמת ואילו הצעה 3.4 מתייחסת לשיפורים בתהליך הזרימה של ההערכות למשרד החינוך. כל ההצעות לשיפור הן בלתי תלויות, כך שניתן לאמץ כל אחת מהן בנפרד או לאמץ כל שילוב ביניהן.

3.1 שינויים בנתונים העומדים לרשות ועדת ההערכה המסכמת

לפי הנהלים בשנת הלימודים תש"ס, היו צריכים חברי ועדת ההערכה המסכמת לקבל שני דו"חות צפייה של המורה החונך בשיעורים של המתמחה, משוב מתועד של ממלאי תפקידים על עבודת המתמחה, פרוטוקול ישיבת הוועדה המעצבת, רישומי שיחה של הוועדה עם המתמחה וחוות דעת של מנחה סדנת ההתמחות במכללה על המתמחה (אופציונלי- על-פי פניית הוועדה ובהתאם לצורך).

3.1.1 מומלץ כי דו"ח הצפייה של המורה החונך בשיעור של המתמחה יסוכם על גבי טופס מיוחד (דו"ח צפייה בשיעור), בו יפרט המורה החונך את התרשמותו מהמתמחה על-פי ממדים אחידים ומוגדרים מראש. שיפור זה יגביר את מידת האחידות בין המסמכים השונים העומדים לרשות חברי הוועדות השונות.

3.1.2 מומלץ להוסיף לנתוני ההערכה העומדים לרשות ועדת ההערכה נתונים מגורמים מקצועיים נוספים הקשורים לעבודת המתמחה. ככל שמקורות המידע עליהם מבוססת ההערכה הם רבים ומגוונים יותר כך משתפרת איכותה. יש להדגיש, כי **משקל הערכת המורה החונך בהערכה הסופית לא יעלה על 20%** בשל היותה חשופה לשיקולים סובייקטיביים שגורמים להטיה של ההערכה כלפי מעלה.

כלים נוספים אפשריים הם:

- **שאלון מנהל:** יש להעמיד לרשות הוועדה את חוות דעתו של המנהל על המתמחה שתבטא בתשובותיו לשאלון מנהל קצר בו יתבקש המנהל לחוות דעתו על המתמחה על-פני מספר ממדים מוגדרים מראש כגון: [א] נניח כי תהיה זקוק למורה בשנת הלימודים הבאה במסלול ובהתמחות שיש למתמחה והוא הוצע לך יחד עם עוד שלושה מורים מן השורה. האם היית בוחר בו למלא את תפקיד המורה? (התשובות האפשריות: הייתי בוחר בו בעדיפות ראשונה / שנייה / שלישית / אעדיף שהמתמחה יתנסה עוד שנה בטרם אשקול מועמדותו / לא הייתי לוקח אותו לעבוד בבית-הספר / איני מכיר את המתמחה מספיק על מנת לענות על שאלה זו); [ב] האם ניתן להצמיח את המתמחה לתפקיד מרכזי בבית-הספר תוך מספר שנים? (התשובות האפשריות: כן / אולי / לא / איני מכיר את המתמחה מספיק על מנת לענות על שאלה זו).
- **שאלון רכז מקצוע/שכבה:** בשאלון קצר זה יתבקשו רכז המקצוע או השכבה לחוות דעתם על המתמחה על-פני מספר ממדים מוגדרים מראש בסקלה קבועה, כגון: האם המתמחה בלט במישור כלשהו /או הוסיף לצוותי העבודה? (תשובות אפשריות: תרם ובלט יחסית למורה חדש / לא תרם ולא בלט / אינני מכיר את המתמחה מספיק על מנת לענות על שאלה זו).
- **שאלון מורים עמיתים:** יופנה למורים בבית-הספר המלמדים את שכבות הכיתות שמלמד המתמחה ו/או את המקצועות שהוא מלמד ומכירים את עבודתו. שאלון קצר זה יכול לכלול שאלות כגון: [א] האם היית רוצה במתמחה כמורה עמית בשנת הלימודים הבאה? (כן / לא / לא גיבשתי דעה); [ב] האם לדעתך יהיה המתמחה מורה טוב? (כן / לא / אינני יודע); [ג] עד כמה הנך מכיר את המתמחה ואת עבודתו כמורה? (מכיר היטב / מכיר / לא מכיר).
- **שאלון ליועץ או פסיכולוג של בית-הספר --** אופציונלי.

סיכום ההערכה של הגורמים השונים על גבי טפסים סטנדרטיים יעלה את רמת האובייקטיביות של המידע העומד לרשות חברי הוועדה.

3.1.3 במצב הקיים אין אפשרות לבדוק את הנתונים והמסמכים שעמדו בפועל לרשות הוועדה המסכמת ועל מה ביססה את הערכתה. לפיכך, מומלץ להוסיף לטופס ההערכה המסכמת רשימה של המסמכים שצוינו לעיל, כך שלצד כל מסמך יהיה על ממלא הטופס לציין באם הוא היה בידי הוועדה אם לאו. מלבד פונקציה של תיעוד ובקרה, תוספת זו תשמש גם כתזכורת לחברי הוועדה בדבר המסמכים השונים שאמורים לעמוד לרשותם בבואם להעריך את המתמחה בהוראה.

3.2 שינויים בהרכב ועדת ההערכה המסכמת

במבנה ועדת ההערכה יכולים לחול שינויים שניתן לאפיינם באופן רציף החל מתוספת של חבר ועדה בודד וכלה בהחלפה של כל חברי הוועדה.

3.2.1 **הוספת מעריך חיצוני**: ניתן להוסיף להרכב של כל ועדת הערכה מסכמת מורה ותיק, מורה מאמן או מדריך פדגוגי, המצוי בשנת שבתון, בגמלאות או פעיל במערכת החינוך באופן סדיר אך אינו מלמד בבית-הספר בו מתמחה המתמחה. תפקידו של חבר הוועדה יהיה דומה לתפקיד שאר החברים בוועדה: הוא יבקר במספר שיעורים של המתמחה, יראיין את המורה המתמחה, ישוחח עם מורים עמיתים, עם נושאי תפקידים אחרים בבית-הספר ויהיה שותף מלא לוועדת ההערכה. רצוי שאת כל ההערכות שיאסוף ירכז המעריך החיצוני הוא על גבי טפסים שייחזדו לשם כך, בדומה לטפסים שהוצעו בסעיף 3.1. נוכחותו של מעריך חיצוני זה, עשויה להוסיף לאובייקטיביות של תהליך ההערכה, שכן הוא ממונה על-ידי מערכת החינוך ואמור להיות חסר פניות. יתר על כן, דומה כי תהליך ההערכה יצא נשכר אם המעריך החיצוני ימונה להעריך יותר ממתמחה אחד. בדרך זו תגדל התמחותו של המעריך והערכותיו יינתנו גם על בסיס השוואתי, שבדרך כלל אינו מנת חלקם של המורה החונך והמנהל. בשל התמחותו וחוסר הפניות שלו תינתן למעריך החיצוני זכות וטו לגבי הקביעה שמתמחה מסוים נכשל בהוראה, גם אם כל שאר חברי הוועדה יעריכו אחרת. על-מנת להבטיח את האובייקטיביות של המעריך החיצוני, יש חשיבות רבה לכך שהוא ימונה על ידי רשות מרכזית ויפנה לוועדות השונות בבתי-הספר ולא יצורף לוועדה על-ידי חברי הוועדה באופן מקומי על בסיס מזדמן או היכרות אישית.

3.2.2 **ועדה מחוזית**: ראוי לשקול החלפת כל החברים הנוכחיים (מפקח, מנהל, מורה חונך ומורה נוסף) בוועדה חיצונית אשר תעריך את המתמחה, כגון ועדת הערכה מחוזית. בראש הוועדה המחוזית יעמוד מפקח המחוז וישתתפו בה מורים ותיקים, מורים מאמנים או מדריכים פדגוגיים אשר יאספו מידע על המתמחה ועבודתו בדרכים שתוארו לעיל ואף יקבלו תיעוד בכתב מהמפקח, מהמנהל, מהמורה החונך ושאר אנשי מקצוע בבית-הספר בדבר המתמחה ודו"חות צפייה בשיעוריו. ועדת ההערכה תערוך אינטגרציה של החומר ותעריך על בסיסו את המתמחים. לוועדות מחוזיות יש יתרון ברור על-פני הוועדות הבית-ספריות בהיותן מורכבות ממעריכים חסרי פניות ובלתי תלויים, שאינם מצויים בקשרי עבודה הדוקים, זאת בניגוד לוועדות ההערכה הבית-ספריות שבהן דעתו של אחד מהם - המורה החונך, אשר היכרותו עם המתמחה היא העמוקה ביותר, השפיעה על חוות דעתם של האחרים. הרכב של מעריכים חיצוניים בלתי תלויים יניב הערכות אובייקטיביות יותר על סמך הנתונים שיסופקו להם. יתרון נוסף של הוועדות המחוזיות הוא האפשרות שניתנת להם להעריך את כל המתמחים במחוז באופן יחסי על-ידי השוואת הדיווחים עליהם. יותר מכך, ניתן להנחות את הוועדות המחוזיות לתת הערכה של "עובר" (או לתת הערכה של "נכשל") לאחוז מסוים מהמתמחים שהם בעלי ההערכות הגבוהות (או הנמוכות) ביותר. לוועדות מחוזיות יש חסרון של חוסר היכרות ישירה עם המתמחה וצורך להסתפק במסמכים כתובים בלבד, שניתן להתגבר עליו בעזרת ראיון עם המתמחה. כמובן ששינוי מעין זה של הרכב ועדות ההערכה יוסיף מורכבות אדמיניסטרטיבית לתהליך ההערכה לצד שיפור משמעותי באיכות ההערכה.

לחלופין, ניתן לשנות את המבנה הקיים של הוועדות על ידי החלפה ו/או הוספה של חברים נוספים, כגון: רכז מקצוע, רכז שכבה, יועץ או פסיכולוג בית-הספר.

3.3 שיפורים בטופס ההערכה

לאור הממצאים לגבי ההערכה המסכמת שקיבלו המתמחים בתש"ס עולה, כי יש מקום לשיפור את טופס ההערכה המסכמת במספר היבטים שיפורטו להלן.

3.3.1 שיפור סולם הערכת הנושאים: הערכות המתמחים בתש"ס, שניתנו על-פני סולם בן 4 דרגות, לא הצליחו להבחין כראוי בין המתמחים: אחוז הנכשלים היה אפסי, כשליש "עברו בהצלחה" והשאר היו "מצטיינים". על-מנת להתגבר על בעיה זו מוצעת אלטרנטיבה -- להחליף את הסולם בן ארבע הדרגות בסולם אחר בן מספר דרגות גדול יותר כמו, למשל, הסולם הבא:

מתפקד פחות מהרמה המצופה ממורה חדש					מתפקד ברמה המצופה ממורה חדש					מתפקד מעל לרמה המצופה ממורה חדש				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

צפוי כי סולם מעין זה יצור אבחנות טובות יותר בין המתמחים בקצה הגבוה של הציונים. יחד עם זאת, הסולם המוצע לא יפתור, ככל הנראה, את בעיית מספר הנכשלים הנמוך, שכן מורים חונכים ומנהלים, שנטו עד כה לא להכשיל, ימשיכו לעשות זאת גם בסולם החדש.

3.3.2 שיפור סולם ההערכה הסופית: מומלץ לשנות את הקטגוריות של ההערכה הסופית שהיו בתש"ס: "נכשלי" / "עבר בהצלחה" / "הצטיין". להבחנה בין הקטגוריות של "עבר בהצלחה" ו"הצטיין" אין משמעות מעשית (למשל, הצבת [מיעוט] המצטיינים בבתי-ספר לפי בקשתם - כנהוג בתחום הרפואה). ההמלצה לוותר על הבחנה זו מלווה בהמלצה לעדן את ההערכה הסופית בקצה הנמוך של ההערכות ולהבחין בין מתמחה ש"אינו מתאים להיות מורה במערכת החינוך" למתמחה ש"עבר בתנאי שיבצע התמחות במשך שנה נוספת". כך, הקטגוריות המוצעות להערכה הסופית הן:

מתאים להיות מורה	יש לבחון את המורה בשנת התמחות נוספת	אינו מתאים להיות מורה במערכת החינוך
------------------	-------------------------------------	-------------------------------------

הקטגוריה "יש לבחון בשנת התמחות נוספת" היא ניסוח מחדש של קטגוריה "נכשלי" בהערכות של תש"ס ויש לצפות כי היא תהפוך לשכיחה יותר בגין הוספת הקטגוריה הנמוכה יותר של "לא מתאים להיות מורה במערכת החינוך".

3.3.3 שיפור בשיטת סיכום הנתונים בטופס: תיאורטית, השיטה של חישוב הממוצע הכללי מתוך ציוני הנושאים שהופעלה בהערכת המתמחים בתש"ס היא השיטה המומלצת מבחינה פסיכומטרית. אולם, יישומה בפועל נתקל בבעייתיות כפולה: ראשית, החישובים לוו בטעויות רבות יחסית; שנית, התקבלו מהשדה תלויות בנוגע למורכבות השיטה. לפיכך, מומלץ לשמר את השיטה ולשנות את האחראים לביצועה, או להותיר את חברי ועדת ההערכה כאחראים ולשנות את השיטה.

א. ניתן לשמר את השיטה הקיימת בתנאי שביצוע החישובים יעשה באופן **ממוחשב** ולא על-ידי חברי ועדת ההערכה המסכמת. בדרך זו יקבל המתמחה הודעה בדבר תוצאות ההערכה המסכמת רק בשלב מאוחר יותר ולא באופן מיידי, כפי שהיה נהוג עד היום

(דרך מומלצת בכל שיטה שהיא). אם תאומץ ההמלצה לשנות את סולם ההערכות של הנושאים השונים לסולם בן 15 הדרגות שהוצע בסעיף 3.3.1 יש לקבוע נקודות חתך לכל הערכה סופית. במקרה כזה ניתן לקבוע מראש נקודות חתך (למשל, 5 או פחות - "נכשל"; 6 עד 10 - "עבר בתנאי שיבצע התמחות במשך שנה נוספת"; 11 ומעלה - "מתאים להיות מורה"); או לבצע עיבוד נתונים מקדים על-מנת לקבוע נקודות אלו, כך שאחוז מסוים מהמתמחים יהיו בכל אחת מ-3 הקטגוריות.

ב. ניתן להותיר את האחריות לחישוב הממוצע הכללי ומתן ההערכה הסופית בידי חברי הוועדה רק אם שיטת החישוב תהיה פשוטה יותר. כך למשל, לאחר מתן ההערכות על הנושאים השונים בתוך תחום, יתבקשו חברי ועדת ההערכה למלא הערכה על התחום כולו, המבוססת על ההערכה של הנושאים השונים (למרות שאינה חייבת להיות ממוצע מתמטי מדויק שלהם). וההערכה המסכמת, תתבסס על ההערכות בתחומים השונים (אך לאו דווקא ממוצע אריתמטי מדויק שלהם). שינויים אלה יהפכו את טופס ההערכה המסכמת לנוח יותר לשימוש עבור חברי הוועדה. בשלב האחרון יתבקשו חברי הוועדה לתרגם את הערכותיהם להערכה הסופית.

3.3.4 התאמת טופס ההערכה המסכמת למסלולים ולהתמחויות שונים: התחומים והנושאים השונים המופיעים בטופס ההערכה המסכמת ומפורטים בסעיף 1 מתאימים בעיקר למתמחים במסלול בית-הספר היסודי, ואינם מתאימים למסלולי ההתמחות האחרים (גן ילדים וחטיבת-ביניים) או להתמחויות המיוחדות (כגון: מורים למוסיקה, מורים לספורט ומורים לחינוך מיוחד). לחוסר ההתאמה שתי פנים: יש נושאים ותחומים שהם רלוונטיים פחות למסלולים השונים ולהתמחויות השונות; ומנגד, חסרים בטופס האחד נושאים ותחומים הרלוונטיים להם יותר. בעקבות זאת, מומלץ להתאים את טופס ההערכה למסלולים השונים ולהתמחויות השונות, בין אם על-ידי חיבור טפסים שונים, או על ידי טופס אחד בו יש למלא חלקים שונים עבור המתמחים במסלולים ובהתמחויות השונים.

3.3.5 שידרוג טופס ההערכה המסכמת: יש חשיבות רבה לקליטה מהירה ומדויקת של טפסי ההערכה המסכמת. לשם כך מומלץ שטופס ההערכה המסכמת יותאם לטופס הניתן לסריקה אופטית. בדרך זו יקטן מספר הטעויות שמקורן בהקלדת הנתונים; תהיה אפשרות להצליב מידע המתקבל מהטופס עם מאגרי מידע נוספים הקיימים לגבי המתמחים ויתאפשר טיפול בטפסים כפולים המגיעים לאגף להכשרת עובדי הוראה.

3.4 שינויים ב"תהליך הזרימה" של ההערכות המסכמות למשרד החינוך

כיום מוטלת האחריות על העברת תוצאות ההערכה המסכמת (קרי: הטופס) למשרד החינוך על המתמחה עצמו. לעומת זאת, במערכות אחרות, (כגון, פסיכולוגיה, עריכת-דין וראיית חשבון) הליך כזה אינו קביל והאחריות על העברת הנתונים מוטלת על המערכת או על נציג מטעמה ולא על המתמחה.

מטעמי ניהול תקין ומטעמים נוספים (למשל, טפסים של מתמחים שנכשלו עלולים לא להגיע לאגף להכשרת עובדי הוראה), מומלץ לשנות את נוהל העברת נתוני ההערכה של המתמחים בהוראה למשרד החינוך. קיימת חשיבות רבה להגעת כל הטפסים למשרד החינוך לשם ניהול תקין של תהליך ההתמחות, מעקב וביקורת אחרי המתמחים והערכתם, לשם שליטה בהפעלה של הליך הגשת הערר

על החלטות הוועדה ולשם מעקב אחר מתמחים שנכשלו אם וכאשר תינתן להם האפשרות להתמחות במשך שנה נוספת.

האחריות להעברת הטפסים למשרד צריכה להיות מוטלת על ועדת ההערכה -- הבית-ספרית או המחוזית – לפי ההחלטות שיתקבלו.

נספח:

הערכת תוכנית ההתמחות בהוראה

שנת הלימודים תש"ס

ממצאים ראשוניים

אוקטובר 2000

הממצאים שיוצגו להלן מבוססים על קבצי נתונים של המשרד ועל קובץ המכיל את נתוני ההערכה המסכמת של כ-1,000 מתמחים. בימים אלה נמצאים בהקלדה טפסים של כ-250 מתמחים נוספים אשר הגיעו לאגף באיחור.

מאפייני המתמחים

בשנת הלימודים תש"ס השתתפו בתוכנית ההתמחות בהוראה (סטאז') 1,650 מתמחים (כ-35% מכלל תלמידי שנה ד') מ-21 מכללות, מהם 1220 (74%) התמחו במערכת החינוך הרשמית ו-430 (26%) במערכת החינוך הלא-רשמית.

- שיעור המתמחים הכללי הוא 35%, אולם קיימת שונות ניכרת בין המכללות באשר לשיעור תלמידיהם שהתמחו במקביל לשנת לימודיהם האחרונה: 7% מכללות שיעור המתמחים היה נמוך מ-20%, בעוד שב-9% מכללות עמד שיעור המתמחים על יותר מ-50% (ראה לוח 1);
- שיעור המתמחים במערכת הרשמית גבוה מ-75% ב-8% מכללות בלבד (ראה לוח 1);
- היקף המשרה הממוצע של המתמחים, במערכת הרשמית⁴, עמד על 60%. מרבית המתמחים (88%) הועסקו בהיקף שבין 30% משרה למשרה מלאה; כ-10% הועסקו בפחות מ-30% משרה ו-2% הועסקו בהיקף של יותר ממשרה מלאה;
- כ-60% מ-1,220 המתמחים במערכת הרשמית מופיעים בקבצי השכר של משרד החינוך, משמע מקבלים משכורת מהמשרד. 40% הנותרים מקבלים משכורתם מגורמים אחרים (קרן קרב, רשויות וכד') והמעקב אחר היקף משרתם לצורך מתן הרישוי, המותנה בהיקף העסקה של שליש משרה לפחות, הוא בעייתי;
- 28% מהמתמחים שימשו כמחנכי כיתה;
- 66% מהמתמחים לימדו בבתי-ספר יסודיים; 36% לימדו בחטיבות ביניים; 12% לימדו בחטיבה עליונה; 7% מהמתמחים לימדו בגני-ילדים⁵.

מאפייני המורים החונכים

- מרבית המורים החונכים הועסקו בהיקף שבין 70% משרה למשרה מלאה; 10% הועסקו בפחות מ-70% משרה ו-15% הועסקו מעל למשרה מלאה;
- 63% מהמורים החונכים הם אקדמאים, 30% - מורים בכירים ו-7% מורים מוסמכים או בלתי מוסמכים;
- כשליש מהחונכים היו בעלי ותק בהוראה של יותר מ-21 שנה, הוותק של כשליש נוסף עמד על 11-20 שנה, והשליש הנותר היו בעלי ותק של 4-10 שנים. 5% היו בעלי ותק בהוראה של פחות מ-4 שנים;
- 5% מהחונכים שימשו בתפקיד מנהל או סגן מנהל, 51% הם מחנכים או בעלי תפקיד בבית-הספר והשאר בתפקיד מורה/גננת רגילה.

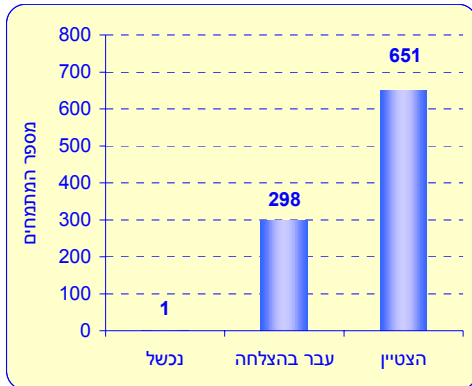
⁴ אין בידינו נתונים לגבי המתמחים במערכת הלא רשמית.

⁵ האחוז מסתכם למעל 100% שכן חלק מהמתמחים לימדו ביותר מדרגת כיתה אחת.

הערכה המסכמת

עד סוף חודש ספטמבר 2000 הגיעו טפסי הערכה מסכמת של כ-1,250 מתמחים (המהווים כשלושה-רבעים מכלל המתמחים בשנת הלימודים תש"ס). הממצאים שיוצגו להלן מבוססים על עיבוד נתונים של כ-1,000 טפסים.

התפלגות ציוני הערכה המסכמת

התפלגות ההערכה הסופית שקיבלו המתמחים הייתה⁶:

- "נכשל" – מתמחה אחד;
- "עבר בהצלחה" – 298 מתמחים (כ-30%);
- "הצטיין" – 651 מתמחים (כ-70%);

על טופס ההערכה המסכמת אמורים לחתום מפקח בית-הספר, מנהל בית-הספר והחונך. מבדיקת החתימות שהופיעו על טפסי ההערכה עולה כי **המפקח חתם על 23% מהטפסים**; חתימותיהם של מנהל בית-הספר והחונך הופיעו על כ-90% מהטפסים.

בטופס ההערכה מופיעים 5 תחומים: הוראה, ניהול כיתה, תפקידי חינוך, השתלבות בחיי בית-הספר ואחריות מקצועית. כל אחד מהתחומים מחולק ל-4 עד 7 נושאים, שעל כל אחד מהם ניתנת הערכה בסולם של 1 (נמוך) עד 4 (גבוה). הממוצעים של ההערכות בכל אחד מהנושאים היו דומים (נעו בין 3.27 ל-3.82), והפיזור היה קטן יחסית (סטיית התקן כ-0.50).

בעיות בתהליך הערכת המתמחים

1. **הכלי אינו מבחין:** בפרק "הערכת המתמחה בהוראה לקראת הנפקת הרישוי לעיסוק במקצוע" בחוזר ההפעלה להתמחות בהוראה (תש"ס-תשס"א) שהופק על ידי האגף להכשרת עובדי הוראה ואגף בכיר לכוח אדם בהוראה נטען, כי "**אחד מהיעדים המרכזיים של ההתמחות בהוראה הוא לשפר את תהליכי הקליטה, ההערכה והבריחה של מערכת החינוך**" (ע' 13). עיון בתוצאות ההערכה הסכמת שהובאו לעיל מצביע על כך שמטרה זו לא הושגה במלואה. העובדה כי בקרב כ-1,000 מתמחים ישנו רק נכשל אחד בצירוף העובדה, כי 70% מהמתמחים הוערכו כמצטיינים, מעלה תהיות בנוגע לאופן מתן ההערכה ומידת האובייקטיביות של ועדת ההערכה. דומה, כי היעדרותו של המפקח מתהליך ההערכה ברוב המקרים, ומידת המעורבות הנמוכה יחסית שהייתה לו במקרים בהם היה חתום על טופס ההערכה (כפי שמתברר מדיווחים לא פורמליים) הותירה את מתן ההערכה בידי המורה החונך והמנהל. נראה, כי ההיכרות האינטנסיבית של החונך עם המתמחה וההיכרות השטחית של המנהל עם המתמחה גרמה לכך שההערכה ניתנה בעיקר על ידי החונך אשר נתקל בקשיים להתגבר על "כובע" החונך וחבישת "כובע" המעריך. ואכן, מדיווחים לא פורמליים עולה, כי במקרים לא מעטים ההערכה של החונך ניתנה לא למתמחה כמורה עצמאי אלא לחונך עצמו ולעבודתו עם המתמחה.

⁶ 41- מקרים לא סומנה כלל ההערכה הסופית וב-5 מקרים סומנו שתי האפשרויות ("עבר בהצלחה" ו"הצטיין").

מומלץ לפנות לגוף מקצועי (גף הערכה מוכן לתרום לנושא) המתמחה בהערכת עובדים ולבנות איתם תהליך נכון ומבחין יותר.

2. **בעיות טכניות בטופס ההערכה:** בלתי תלוי בשיטת ההערכה עליה יוחלט יש :

- לפשט את טופס ההערכה ולהפכו לידידותי יותר למשתמש ;
- לעדן את סולם ההערכות של הנושאים השונים כך שיהיה מבחין יותר ;
- לשדרג את הטופס כך שיאפשר סריקה אוטומטית.

לוח 1: התפלגות המתמחים בתש"ס לפי מכללות⁽¹⁾

מכללה	מס' תלמידי שנה ד'	מס' מתמחים ⁽²⁾	אחוז מתמחים (מתוך תלמידי שנה ד')	אחוז מתמחים במערכת הרשמית (מתוך סך כל המתמחים)
אורנים	528	60	11%	38%
בית ברל	703	98	14%	69%
הוראת הטכנול' ת"א	74	10	14%	20%
ליפשיץ	127	22	17%	64%
גורדון	219	40	18%	58%
וינגייט	212	39	18%	82%
הרצוג	150	28	19%	64%
מורשת יעקב	49	15	31%	60%
הקיבוצים	513	179	35%	85%
מכללת אחווה	170	60	35%	77%
תלפיות	123	54	44%	81%
מכללה ירושלים	228	108	47%	71%
חמדת הדרום	49	24	49%	38%
מכללה ערבית חיפה	327	166	51%	86%
אפרתה	68	35	51%	71%
דוד ילין	235	127	54%	65%
לוינסקי	419	244	58%	75%
מכללת קיי	180	105	58%	86%
אורט גבעת רם	30	20	67%	85%
בית רבקה	97	71	73%	82%
אורות ישראל	159	145	91%	72%
סה"כ	4,660	1,650	35%	74%

(1) המכללות מסודרות בסדר עולה לפי אחוז תלמידיהם המתמחים.
(2) 40 מתמחים הם תלמידי שנה ג' מתוכם 22 ממכללת לוינסקי.